

ISABEL PEÑARRUBIA I MARQUÈS

Doctora en Història i Professora de Secundària

Un acostament didàctic al món de les possessions mallorquines

Visita i treball sobre la possessió Els Calderers de Sant Joan

Aquesta experiència es pot incorporar especialment a dos nivells de l'actual ensenyament secundari. Un és el quart d'ESO, en el programa de Socials del qual hauríem d'anar introduint la història de Mallorca paral·lelament a la universal. L'altre és el segon de batxillerat, on el programa d'història contemporània d'Espanya fa imprescindible parlar dels pobles d'Espanya i en particular destacar el desenvolupament diferenciat de la nostra comunitat. Aleshores, tant en un nivell com a l'altre els professors hem de treballar el món agrari mallorquí, que ha estat hegemònic a la nostra illa fins als anys seixanta. I dins aquest destaca la possessió, no tan sols com a unitat productiva, sinó també de vida cultural i generadora d'unes relacions socials específiques.

Els nostres al·lots i al·lotes no tenen ocasió de conèixer aquell món i els seus protagonistes perquè ja no és més que història, però continua sent un referent obligat de la nostra identitat. Així, he triat aquesta possessió pel bon estat exterior i interior en què es troba i l'autenticitat en la

reconstrucció dels objectes i estances lligades a la seva vida productiva i antropològica. També guarda el testimoni d'un personatge emblemàtic dins la nostra pagesia: l'amo Antoni, pagès innovador i descendent d'una família d'arrendataris, sempre lligats a Els Calderers. M'interessa també destacar que aquesta possessió és molt adient per fer un seguiment dels canvis i continuïtats de l'agricultura mallorquina: l'explotació de la vinya dels anys vuitanta, la seva crisi, la introducció dels ametlers i l'especialització en el ramat porcí d'exportació en el canvi de segle.

Finalment vull esmentar el caràcter pluridisciplinari del qüestionari per als alumnes, que toca aspectes artístics, geogràfics, històrics i antropològics. He cregut convenient aprofitar la presència a la possessió d'objectes com el quadre del capità Barceló, accions de borsa o un astrolabi, per exemple, per tal d'il·lustrar allò que normalment es veu en teoria a l'aula.

1. Situació geogràfica i història de la possessió

1.1. Determina la situació exacta de la possessió que visitau (comarca i municipi) i senyala la ubicació de la possessió en un pla del municipi. Has de saber la distància de la possessió al centre urbà més proper i en referència a altres possessions més properes.

1.2. Esbrina totes les dades històriques de la possessió que estiguin al

teu abast. Primeres referències, dates d'ampliacions o reformes, etc.

2. Les terres i el conreu

2.1. Al voltant de la possessió trobam les terres de conreu. Fes una relació dels conreus de regadiu i una altra dels conreus de secà. Fes un croquis sobre la seva distribució.

2.2. Esbrina els sistemes de regatge que s'utilitzen, d'on es treu l'aigua, com es distribueix pels camps i la fequència en el regatge.

2.3. Per tal de saber a quins conreus i ramaderia es dedicava en el passat, cerca al graner les eines i maquinària corresponents. Anomena-les correctament, tot reconstruint el treball i processament de cada activitat.

2.4. La possessió reuneix en l'explotació el treball de la terra i l'activitat ramadera. Fes una llista del bestiar que s'hi troba i descriu-ne la finalitat. Observa si es dedica una part de la terra a pastures o a l'obtenció de farratge per als animals. Inclou aquestes terres en el croquis anterior.

3. Recorregut i estudi de les cases

3.1. Observa l'exterior de l'edifici: la façana, la teulada, el nombre de plantes, les obertures (finestrals, balcons, galeries, etc.). Pots fer un dibuix de les plantes on s'especifiquin les diferents habitacions i dependències. Informa't sobre els seus usos i les finalitats per a les quals varen ser construïdes.

3.2. Recorregut i observació dels interiors: fes un dibuix de les plantes on s'especifiquin les diferents habitacions i dependències. Informa't sobre els seus usos i les finalitats per a les quals varen ser construïdes.

3.3. Recorregut i observació de les dependències annexes a la possessió: galliners, sestadors, magatzems, fusteria, ferreria, soll, era, forn de pa, bugaderia, etc. Informa't sobre els seus usos i l'evolució que han experimentat a través dels anys.

3.4. Per veure com els propietaris s'anaven adaptant als diferents canvis dinàstics i constitucionals: localitza les sales on es troben els retrats de Felip II, Felip IV, Carles III, la reina M. Cristina i la constitució de 1812. Data'ls.

3.5. Localitza un astrolabi. Digues perquè servia i relaciona'l amb el capità Barceló. On es troba el retrat d'aquest personatge? Fes-ne una petita biografia.

3.6. Cerca un petit retaule del Renaixement dedicat a Sant Sebastià. Per què justament a aquest sant? Esbrina a quin altre sant està dedicat, tenint en compte llur especial relació amb la noblesa mallorquina.

3.7. Per què hi ha un celler tan gran? Amb quina plaga i quan es va deixar de produir vi a la possessió? Quins arbres i conreus substituïren la vinya? Cerca informació en el text adjunt de J. Jaume.

3.8. Dibuixa i anomena almenys tres estris relacionats amb la producció de vi o d'aiguardent.

3.9. Després d'haver observat totes les dependències i eines fes un esquema que demostris de quins productes i serveis s'autoabastia la mateixa possessió. Quants de treballadors hi requerien aquestes feines?

4. Treball amb textos

4.1. La Borsa i la inversió especulativa.

«La crisis metálica tenemos que ir a buscarla en otras causas y la primera que se nos presenta es la serie de malas cosechas que materialmente nos han arruinado, pues en nuestra isla la agricultura es todo. No importa que haya-

mos exportado vinos, almendrón y cereales, porque todo lo que ha producido no ha sido suficiente para atender al región harina, cuyo polvo hemos tenido que adquirir fuera de la isla sacrificándole una parte de nuestro numerario; [...] la construcción del patriótico ferrocarril, cuyo material en su mayor parte ha sido adquirido en el extranjero. [...] Después de estas dos causas que representan una necesidad inevitable y un reintegro en lo porvenir tenemos la tercera, que no es ni necesidad perentoria ni nos ha de dar recompensa alguna. Hablamos de los valores públicos que han sido importados en gran cantidad por nuestros hombres de negocios, que no han vacilado en convertir su numerario propio y no propio en papel, en la seguridad de que con semejante garantía siempre encontrarían dinero en las cajas de préstamo de nuestras sociedades anónimas que con sus operaciones tan sabiamente dirigidas han sido las fomentadoras de ese juego de Bolsa que tan funestos resultados ha dejado entre nosotros.» El Violón del 24-I-1880.

4.1.1. Segons el text anterior el 1880 hi va haver a l'illa una crisi de la borsa. Cerca primer aquest vocabulari: borsa, societat anònima, societat per accions, numerari, valors públics i especulació.

4.1.2. Relaciona els productes que, segons el text, Mallorca exportava aleshores amb la producció d'Els Calderers de la mateixa època.

4.1.3. Al text es diu hi ha hagut dues sortides de doblers inevitables. Per comprar què? I la tercera sortida era inevitable i productiva? Raonah-o.

4.1.4. Amb relació amb tot això anterior, anem a cercar les proves d'una de les formes d'inversió de capital que tenien els senyors de possessió: localitza a la vitrina devora de la casa de pepes les accions i apunta les empreses a les quals pertanyien.

4.2. L'amo Antoni, un arrendatari innovador (vegeu text adjunt de J. Jaume).

4.2.1. Cerca informació sobre la família noble propietària d'Els Calderers i de l'amo Antoni Oliver (*Gran Enciclopèdia de Mallorca*).

4.2.2. Extreu del text quines innovacions va fer aquell personatge respecte a tècniques i nous conreus.

4.2.3. Observant la disposició de les diferents ales de la casa, descriu com vivien i quins espais comuns tenien les tres classes socials presents a la possessió: senyors, arrendataris i jornalers.

4.2.4. Quins vestigis de l'amo Antoni queden a la possessió, que siguin testimoni del seu esperit innovador i de la seva tasca de gestor?

Els Calderers. 1962

«Saliendo de la villa de San Juan por la carretera de enlace con la general Palma-Manacor, al kilómetro, aproximadamente, y a la izquierda, junto a unas muy cultivadas huertas se encuentra una bifurcación que siguiendo por ella podremos observar que el camino es muy estrecho, tanto, que los vehículos no pueden cruzarse. Su estrechez obedece a que la tierra está supervalorada por su feracidad y lo demuestra la calidad de las sementeras. Si la visita coincide en los meses de primavera los labradores os enseñaran algunos trigales que nacieron en Febrero y que no obstante sobresalen muy por encima de nuestras cabezas. Siguiendo el camino en dirección al mediodía muy pronto descubriremos en lo alto de una loma una de estas monumentales casas prediales semi-oculta entre pinos y acacias. Seguimos la empinada, y al volvernos atrás, vemos en primer término, una extensa sementera cuyas doradas mieses con vivos centelleos ondulan al suave roce de la brisa y en el fondo: tierras ricas de San Juan en medio de las cuales se levanta la laboriosa villa.

«Seguimos dando la vuelta y al pronto nos encontramos en la hermosa terraza inmediata al palacio. Mirando al mediodía se abren ante nuestros ojos otros campos no menos feraces que, accidentados y al resguardo Des Puig de Bonany y Es Cremat, permiten una espléndida vegetación en árboles de todas clases en especial un frondoso higueral que viste y adorna la rica bonadanada que se extiende en la cercanía.

«Estamos en Els Calderes su nombre y su ambiente nos evoca a una persona que murió hace muchos años muy ligada a nuestro agro; l'amo Antoni. Su hijo que actualmente la cultiva nos ofrece amable unas sillas: siéntate lector querido y escucha.

«— Hay una leyenda romana que cuenta de un señor que tenía una viña la cual estaba cultivada por diez criados. Dispuso en un día dividirla en cuatro partes; en cuatro cuadros iguales y que los diez criados dedicasen sus cavas y cultivos a uno solo de ellos y no cuidaran de los tres restantes; vino la vendimia y la producción de los tres abandonados fue casi nula, mientras que el cultivado, por sí solo, dio tanto fruto como en los años anteriores el conjunto de la finca.

«Pues bien. Era a principios de este siglo cuando l'amo Antoni en plena juventud se hizo cargo de estas tierras que habían quedado pobres y desnudas; la trágica invasión de la filoxera había destruido extensos viñedos que eran su único cultivo y parece que el inteligente labrador tomaría por máxima la leyenda romana, por cuanto aquella propiedad que alcanzaba amplios límites pronto quedó reducida quizá a una cuarta parte; pero produciendo tanto más fruto a medida que se iba dividiendo. Pero no se limitó l'amo Antoni, a cultivar con intensidad sino que también cuidó de emplear los modernos adelantos que la ciencia iba poniendo a disposición de los hombres para conseguir, no sólo el milagro de la leyenda romana sino más aún, conseguirlo con el mínimo esfuerzo sirviéndose de las nuevas máquinas agrícolas, y mediante el empleo de los abonos minerales.

«La obra Des Calderes pronto se dejó sentir; primero en aquellos mismos campos desprendidos de la antigua propiedad yerma y desnuda, que rápidamente fueron convirtiéndose en jardines que debería enriquecer la villa de San Juan y después el influjo de su obra se extendió por el conjunto de la isla: l'amo Antoni, en aquellos campos, había sembrado cátedra agrícola donde acudían (para aprender el fruto de sus experiencias) los agricultores de toda la

isla, que ávidos de recuperar nuestra diezmada economía, pusieron los ciemientos a la actual agricultura isleña.

«Muchos encantos tiene actualmente la finca que desde hace siglos fue cultivada por las generaciones pretéritas de l'amo Antoni; pero su recuerdo, su memoria, su dulce y patriarcal figura, absorben en tal grado nuestra atención que todo lo demás se empequeñece al compararlo con la amplitud de su obra.

«El Palacio es grande y espacioso, de líneas correctas y bien conservado, cómodo y atrayente.

«Separado por una calle se encuentra el edificio de la antigua bodega una de las de mayor capacidad de la isla. Sus

hermosas y grandes cubas (que no han probado el vino desde hace muchos años) están convertidas en graneros y nos explican toda la obra agrícola del Sr. Oliver consistente en la desaparición, por motivo de la filoxera, de extensos viñedos, y luego sustituidos por el cultivo cerealista más apropiado para aquellas tierras y sobre el cual había de formarse una seleccionada ganadería porcina de tantísima importancia económica en estos pueblos del centro de la isla».

J. Jaume Miralles. *Cuentos y estampas de nuestra payesia*. Vol. III. Edicions Cort. Palma 1978.

Llibres per a la reforma

Educació infantil
Educació primària
Educació secundària

Embat
Llibres

Pge. Papa Joan XXIII, 5-E • Cerans Centre • Tel. 71 33 50. Fax 72 04 44 • 07602 Palma de Mallorca